

ger Fenster mit Nischen und Bruchsteinlaibungen. In der Fassadenmitte erschien ein nachträglich durchgebrochenes Doppelfenster mit einem kleinen Rundfenster zwischen den Halbkreisbogenläufen. Unter dem Gesims erhielten sich Reste vom Barockputz mit graugetünchten Ecklisenen. Graue Tünche befand sich auch auf den Fenstereinfassungen, während das Gesims und die Fläche weiß waren. Zwischen den mit steilen Pulten abgeschlossenen Presbyteriumsstrebeplern entdeckte man drei zugemauerte Spitzbogenfenster, die höher gewesen waren als jene in den Schiffsmauern. Auch die Höhe des gotischen Mauerwerks war hier deutlich. Die Steinquader der Eckarmatur über den Strebeplern waren rotgetüncht.

Das Mauerwerk des gotischen, in der jetzigen Barockkirche verhüllten Baus ist aus Bruchstein, einheitlich ausgeführt samt der achtecks erhaltenen Fenster. Die Profilierung des ebenfalls während des Baus in die Mauer eingesetzten Portalgewändes ermöglicht den Kirchenausbau in die erste Hälfte des 14. Jh. zu datieren. Es ist nicht ausgeschlossen, daß der Kirchenbau im Zusammenhang mit dem Ausbau des Augustinerklosters Svätá Dobrotivá (St. Benigna) entstand, zu dem ein Teil von Všeradice 1263 gehörte. Das nördliche Doppelfenster besitzt den Spätrenaissance-Charakter. Es mag erst bei vollendetem Kirchenumbau und -erweiterung im J. 1646 durchgebrochen worden sein. Offensichtlich noch in Gestalt nach diesem Umbau wurde die Kirche 1727 auf der Abbildung eines Dorfteils aufgezeichnet. Die Anordnung der Öffnungen an der Südfassade entspricht dem festgestellten Zustand. Den Eingang verdeckte eine Vorhalle, von der in die Kirche der zum Teil erhaltene, ins Portalgewände eingesetzte Durchgang führte. An Stelle der Öffnung rechts davon ragt eine Kapelle mit Zwiebdach hervor, deren Gestalt nicht im Widerspruch zur Datierung ins zweite Viertel des 17. Jh. sei. Der Westturm war schon gestanden, von dem sich zwei gewölbte untere Geschosse mit Fassaden ohne vertikale plastische Gliederung erhielten.

Die heutige Gestalt wurde der Kirche 1765 gegeben, vielleicht im Zusammenhang mit der Pfarrhauserneuerung. Der Bau wurde unter Betätigung des Maurers J. Grundl und Zimmermannes J. Roubal erhöht, mit neuem Dachstuhl mit liegenden Stühlen versehen. Die Kapelle wurde abgebrochen, neue Fenster wurden durchgebrochen. Im architektonisch reich gegliederten Inneren ist das Brettergewölbe mit Stuckrahmen errichtet worden; die Gliederung und Ausstattung sind ähnlich jenen der älteren Kirche im benachbarten Osov. Die obere Turmpartie wurde 1774 umgebaut.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Všeradice, Ansicht eines Dorfteils mit der St. Bartholomäuskirche von Süden, 1727. Zeichnung der jüdischen Siedlung und der Kirche. (Reproaufnahme SÚA - Staatliches Zentralarchiv Prag 1998).

Abb. 2: Všeradice, Ausschnitt aus dem Stablkatasterabdruck, 1840, mit dem Areal der Kirche.

Abb. 3: Všeradice, St. Bartholomäuskirche, Südfassade mit eingezeichneten entdeckten Öffnungen. 1 - gotisches Portal, 2 - gotische Fenster, 3 - Bogen, ursprünglich sich in die angebaute Kapelle öffnend, 4 - Barockfenster aus dem J. 1765. (Aufnahme und Zeichnung des Autors).

Abb. 4: Všeradice, St. Bartholomäuskirche, Nordfassade mit eingezeichneten entdeckten Öffnungen. 1 - Reste der gotischen Fenster, 2 - Renaissancefenster, 3 - Reste der getünchten Lisenen, 4 - Barockfenster. (Aufnahme und Zeichnung des Autors).

Abb. 5: Všeradice, St. Bartholomäuskirche, gotisches Portal, Detail vom Bogenlauf mit Innenputzresten von der späteren

Vorhalle.

Abb. 6: Všeradice, St. Bartholomäuskirche, Fragment eines entdeckten Fensters an der Südseite des Kirchenschiffs, Detail.

Abb. 7: Všeradice, St. Bartholomäuskirche, Presbyterium, Ansicht von Südosten mit entdeckten gotischen Fenstern.

Abb. 8: Všeradice, St. Bartholomäuskirche, Schiffsnordseite. Ansicht des Renaissancefensters.

Abb. 9: Všeradice, St. Bartholomäuskirche, Fenster des Presbyteriums. Detail des Bogenlaufs.

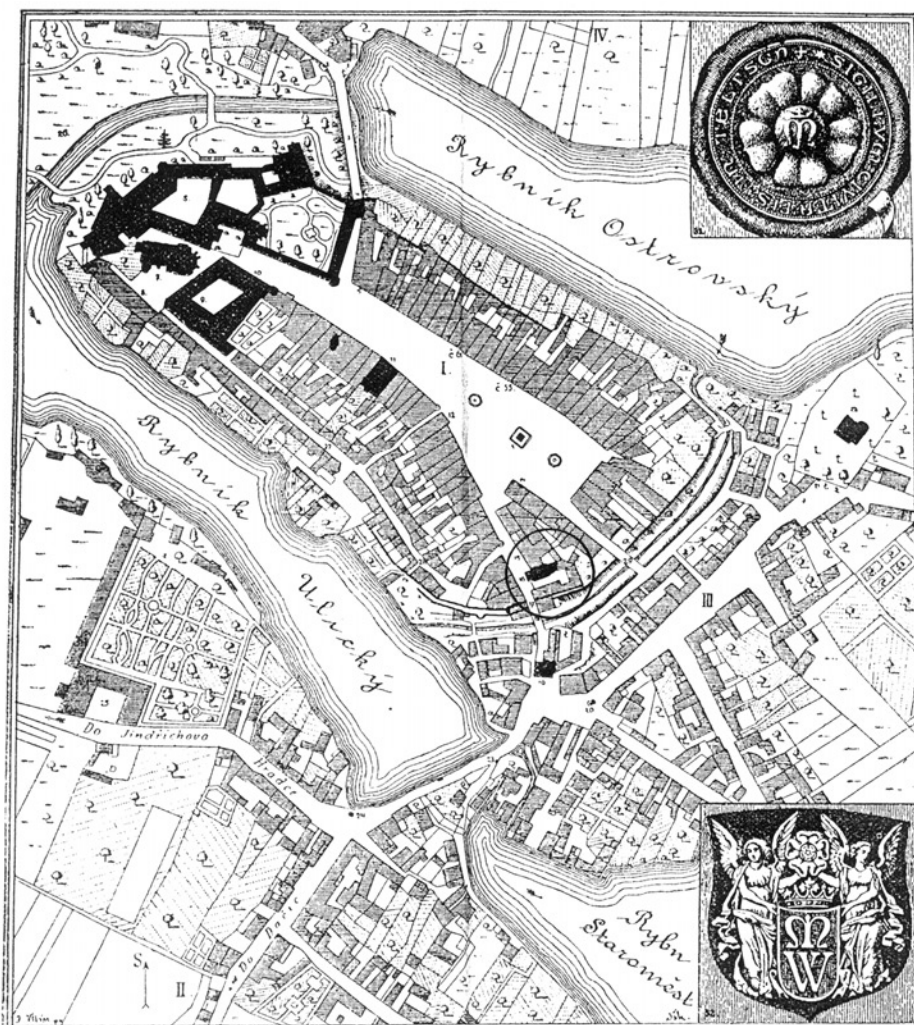
Abb. 10: Všeradice, St. Bartholomäuskirche, Scheidebogen zwischen dem Schiff und der einstigen Seitenkapelle, Detail. (Alle Fotos des Autors, 1996 bis 1999).

(Übersetzung: J. Noll)

VĚŽ KOSTELA SV. DUCHA V TELČI

DANA NOVOTNÁ

Věž kostela sv. Ducha v Telči (okr. Jihlava) je zřejmě nejstarší stavbou města, resp. předlokační osady, dnes po-

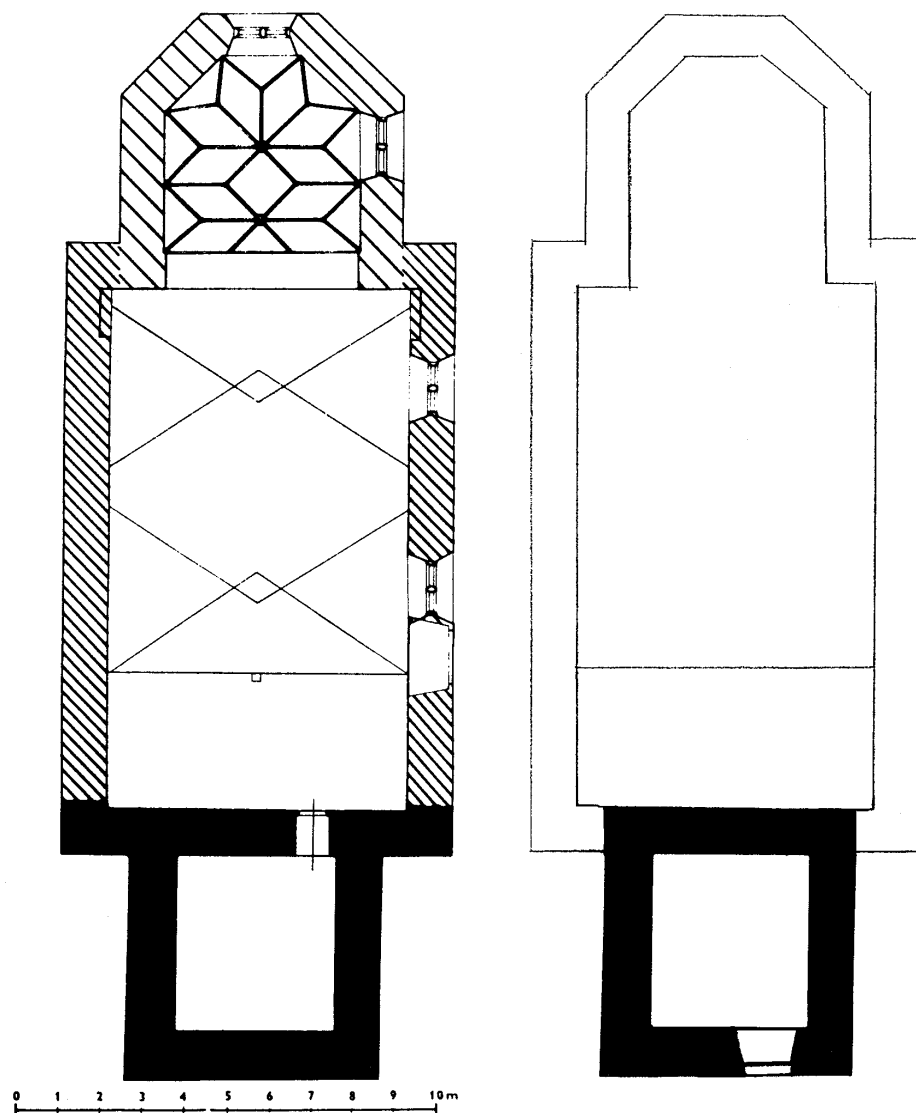
Obr. 1: Mapa Telče z roku 1913 s vyznačením kostela sv. Ducha.

někud neorganicky umístěnou v bloku staveb na jihozápadním kraji velkého náměstí.

Dosavadní výzkumy¹⁾ v této lokalitě předpokládaly zeměpanský dvorec na trase Humpolecké stezky s kostelem a věží, sídlo „villika“ či zeměpanského správce. Připouští se i možnost existence špitálu, vedeného buď církevním řádem (nejčastěji se zmiňuje rytířský řád sv. Ducha, templáři či některý z ženských špitálních řádů), nebo laickým sdružením. Kostel, o jehož existenci a patrociniu se spolehlivě dovídáme až ze zprávy o „novém kostele sv. Ducha a věži“ z roku 1486, byl kostelem farním a byl obklopen hřbitovem, na kterém se pohřbívalo až do sedmdesátých let 16. století. První zmínka o špitálu u sv. Ducha je z roku 1414 a poté až z roku 1578, kdy byl přenesen na Staré Město v Telči. Existenci hmotných pozůstatků špitálu či dalších obytných nebo hospodářských budov předpokládaného dvorce se zatím nepodařilo prokázat ani lokalizovat. Archeologický průzkum, který byl proveden v souvislosti s I. etapou statického zabezpečení stavby, odkryl podlahu ve věži až na podloží s nálezy keramiky datované do první poloviny 13. století, zbytky votivní oběti a původní litou maltovou podlahu. Zajímavý je nález

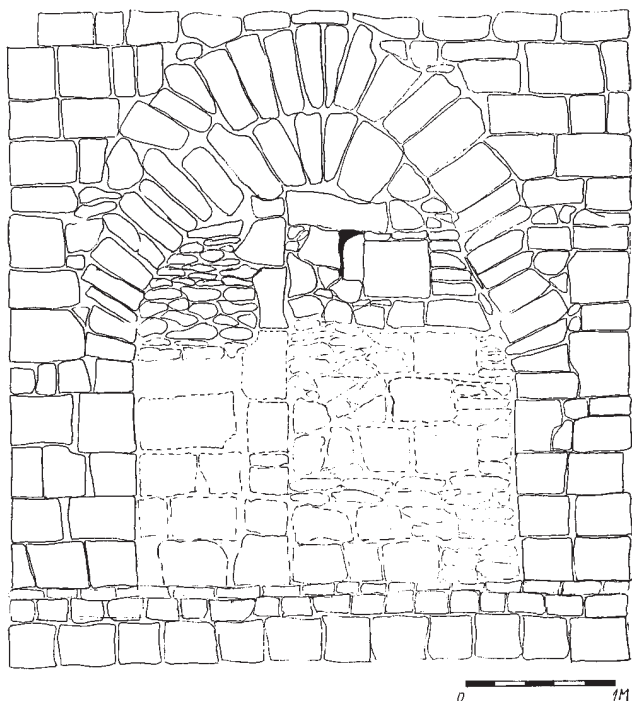
velmi malého množství zlomků omítek v zásypech a druhé, vyšší podlahy, datované do doby pozdního středověku. Z datečné obezdívky soklu věže byl odebrán pouze jeden profilovaný prvek, jde o žulový nepravidelný blok opracovaný stříškovitě s úzkým prahem (snad část ostění), ostatní kamenné články byly kvádríky shodné s kvádry líce věže.³⁾

Dochovaná stavba kostela sv. Ducha vykazuje část starší, zděnou z poněkud nepravidelného kvádríkového zdiva a mladší, zděnou z lomového zdiva a omítanou, starší stavbu lze datovat nejpozději do první poloviny 13. století, mladší naopak do druhé poloviny 15. století, kdy byl zřejmě snesen původní pozdně románský kostel a nahrazen novostavbou o stejné šíři lodi. Jako starší se vymezuje věž a část západní zdi vybíhající před líc věže, věž je hranolová, štíhlá stavba, se vstupním otvorem v patře západní stěny a se čtveřicí podvojných okének ve zvonovém patře, nad nimi zazděné otvory potrojných oken. Mladší je loď kostela s polygonálním závěrem klenutým neúplnou hvězdovou klenbou tvořenou klínovými žebry dosedajícími na konzoly a stýkajícími se v terčových svornících, z nichž středový je ozdoben reliéfem růže, klenba lodi je valená s výsečemi a omítkou vytaženou do hřebínků, pod kápemi klenby pres-

Obr. 2: Půdorys kostela sv. Ducha v Telči s věží, zkoumaná část černě (přízemí, 1. patro).

bytáře fresková výzdoba (čtyři evangelisté) a v západní části dřevěná kruchta. Nový kostel měl zřejmě původní strop lodi rovný, dřevěný, teprve později zaklenutý. Tyto práce souvisely patrně s obnovou stavby po požáru roku 1655, kdy byla na věž osazena helmice nového krovu a do horního podlaží nové hodiny (1687), první hodinový stroj byl pořízen v roce 1610. Kostel, po roce 1578 filiální kaple, byl v roce 1784 zrušen a přeměněn ve skladiště, snad i se spodním patrem věže, ale nedočkal se žádných stavebních zásahů. Teprve po dalším požáru v roce 1835 stavba doznala větších stavebních úprav na věži. Pro svou štíhlost a poškození žarem hořících vnitřních dřevěných konstrukcí byla věž snížena o několik metrů výšky, stažena kleštinami a větší otvory byly zřejmě zazděny, snesenými kvádríky byl obezděn dřík věže až do výše prvního patra a stavba dostala opět nový krov jehlancovitého tvaru. Kostel koncem 19. století sloužil jako městské divadlo. Rehabilitace se kostel sv. Ducha dočkal v roce 1923, kdy byl předán českobratrské církvi evangelické, o 2 roky později došlo k nálezů a prezentaci zbytků freskové výzdoby v presbytáři, rekonstrukci triumfálního oblouku a oplechování věže měděným plechem s rozebráním makovic. Poslední oprava s úpravami trámových

Obr. 3: Telč, kostel sv. Ducha, zaměření patra věže - zdivo východní stěny věže s emporou (dvojitý oblouk postupně zazdívaný, uprostřed ponechaný větrací otvor).

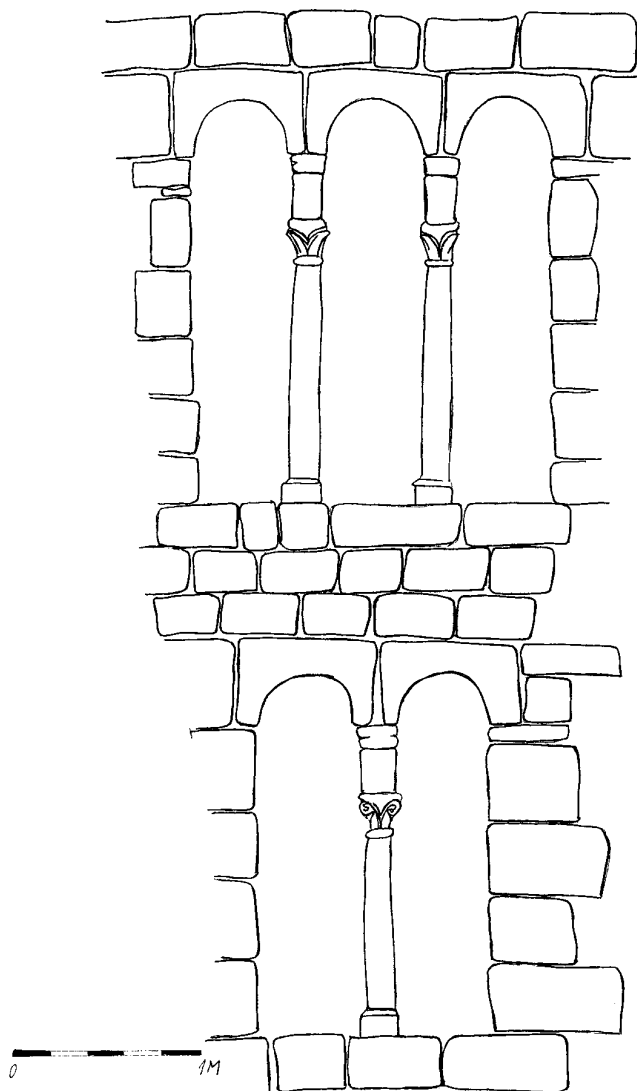
konstrukcí pater a schodiště proběhla v roce 1948. Průzkumy prováděné 1989 byly zahajovací prací pro statické zpevnění prvního podlaží věže, při zajištění byl odstraněn i mohutný sokl ze zbylých kvádrů.

Stavebně historický průzkum, který byl při archeologických sondách zpracován, shrnuje poznatky o kostele sv. Ducha jako o jednolodní orientované svatyni s věžní emporou (a možnou západní tribunou v lodi) a sakristií, pokladnicí či křtitelnicí v přízemním prostoru věže. Přístup do věžní empory se předpokládá dřevěnou pavlačí či můstkem z feudálního sídla, umístovaného do severozápadního okolí stavby. Pro nedostatek písemných pramenů či autenticky dochovaných konstrukcí nedospěl průzkum k téměř žádným jednoznačným závěrům.

V rámci statického zajištění zbytku stavby byl v roce 1993 proveden následující průzkum plášťů věže, a to jak z exteriéru, tak z interiéru a byl doplněn sondami zaměřenými k odkrytí zazděných potrojných oken. Předpokládá se, že podobné průzkumy budou pokračovat přímo v kostele a v městských domech a na plochách s věží i kostelem sousedících tak, aby bylo postupně možno doplnit útržkovité údaje do jednolitějšího celku.

Nálezy zjištěné na vnějším plášti věže

Vstupní portál - západní stěna, patro: Ostění se skládá ze dvou stojek s kónickou vnější hranou, nad nimi dva řádky kvádrů, překlad je tvořen mohutným blokem, jenž se v důsledku statických poruch rozpadl na tři části. Blok převyšuje o 1/2 výšku kvádrů, rozdíl se vyrovnává ve 4. řadě kvádríkového zdiva. Situace je intaktní, kvádríkové zdivo je vázané a opracované nepříliš precizně. Stopy po osazení dveří z vnější strany nejsou žádné, kapsy po trámech zachycené těsně pod úrovní nadpraží jsou pozůstatkem po lešení, s portálem ani případnou pavlačí či můstkem nema-

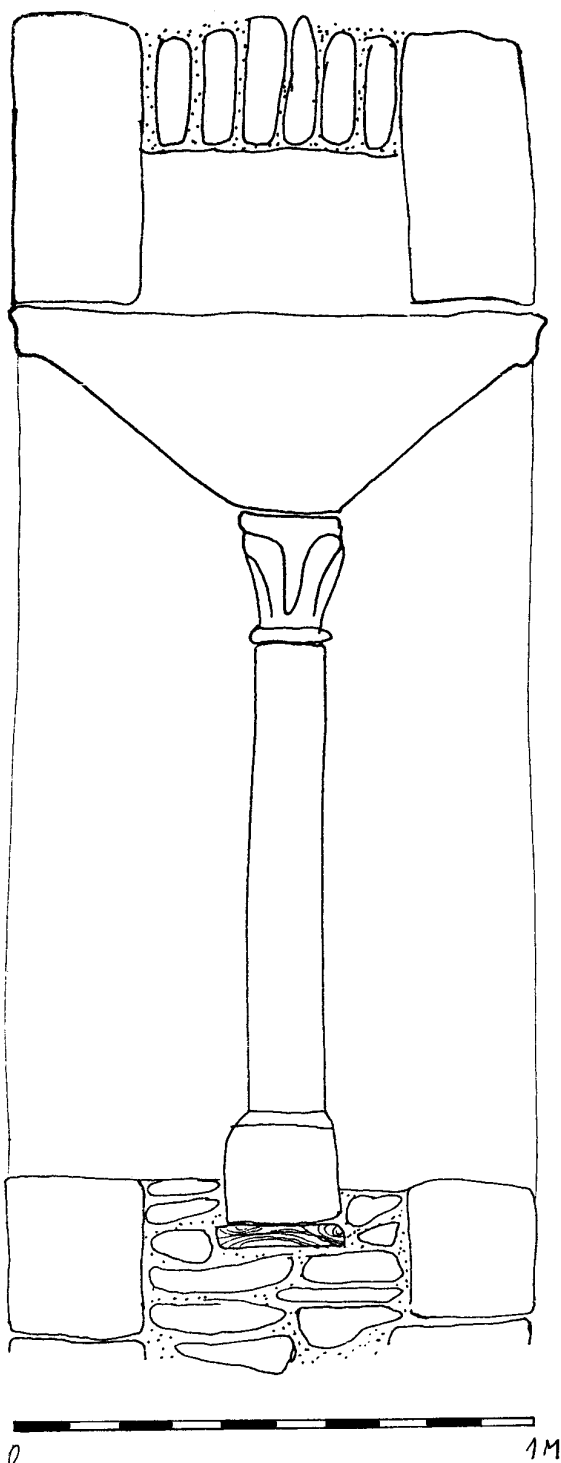

Obr. 4: Telč, kostel sv. Ducha, zaměření polohy podvojného a potrojného okna v západní stěně.

jí žádnou souvislost. Možné kapsy či jiné stopy po přístupové, jistě dřevěné konstrukci, které se mohly zachovat pod úrovní prahu portálu, byly při první fázi statického zajištění zřejmě vyplněny kvádříky a přespárovány, a to bez předběžného průzkumu či dokumentace. Dnešní situace je proto již zcela nejasná.

Východní stěna - nad střechou kostela: Lící stěna kvádrů je silně porušena (bylo zde epicentrum požáru dřevěných částí věže i krovu kostela), odpadaly celé pláty kamenů. Díry byly přetaženy spárovací maltou i částečně přes líc kamenů, spárovací směs je vápenná, hrubozrnná.

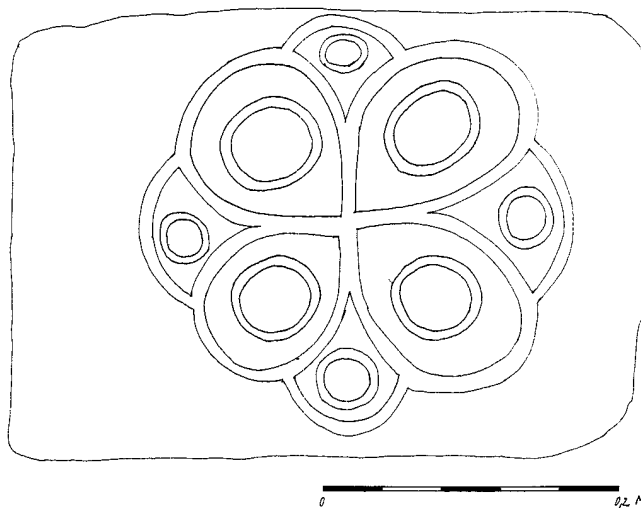
Konsekrační kříž - jižní stěna v úrovni potrojného okna, osmý kvádr shora: Jedná se o jediný zdobný prvek stavby - nárožní kvádr je z jižní strany zdoben mělkým reliéfem tvaru nepřilíš pravidelné čtyřlísté růžice, podle umístění (intaktní, nejedná se o prvek určený pro jinou část stavby) a analogií se domnívám, že se jedná o konsekrační křížek. Další podobný na stavbě nalezen nebyl - pravděpodobný výskyt by byl v soklové části. Jižní stěna je také jediná stěna s větracími otvory. Jsou tři, spodní na úrovni štítu původního kostela je vytesán ve tvaru obráceného kalicha v mohutném kamenném kvádru, střední je úzká šterbinová štěl-

Obr. 5: Telč, kostel sv. Ducha, řez podvojným oknem: patka sloupku spočívá na dřevěné desce v litém zdivu, v nadpraží z obou čel kamenné prvky, uprostřed opět lité zdivo s nosným obloukem skládaným z lomových prvků.

na a horní čtvercové okénko, všechny tři jsou zavázané do zdiva beze stop po možnosti druhotných zásahů.

Hodiny: Současné umístění není původní, podle stop na zdivu (čtvercové otvory po skobách) byly plechové ciferníky dříve většího rozměru. Jím předcházely hodiny s ciferníkem malovaným přímo na zdivu, a to bíle vápennou líc-kou, je pravděpodobné, že bylo přímo na zdivu vymalováno i dělení kruhu. Rozměr tohoto ciferníku značně převyšoval v obou směrech dnešní, sahal od horní římsy až cca 0,20 - 0,80 m nad podvojná okna, t. kolem 4,5 m. Hodiny

Obr. 6: Telč, kostel sv. Ducha, konsekrační kříž - kvádr s mělkým reliéfem, jižní stěna.

byly vždy v poloze sever - jih a nejstarší nalezené malované ciferníky byly zřízeny po požáru na místě zazděných potrojných oken. Hodiny zřízené v r. 1687 byly podle ikonografie v nejvyšším, dnes sneseném patře věže a je pravděpodobné, že podlehly požáru včetně stroje.

Podvojná okna: Čtyři podvojná okna byla v posledních dobách upravena, některé opravy lze datovat hned po požáru 1835, jiné jsou podle použitého materiálu pozdější - asi z přelomu 19. a 20. století. Okny při požárech unikal žhavý kouř, žárem došlo k narušení některých nosných prvků. Ke všem sloupkům byla proto přistavěna příčka směrem k vnitřnímu lici stavby o tloušťce sloupku.

Příčka místy nahrazuje i konec roznášecí konzoly, který byl zřejmě narušen požárem, byl tedy zkrácen; v těchto případech chyběly i kamenné obloučky nadpraží a byly nahrazeny cihelnými klenbičkami. Upraveny a nadezděny byly i parapety oken, a to spádováním směrem ven (nadezdívku tvořilo smíšené zdivo kryté betonovou deskou, na vnějším lici cca 0,10 m, na vnitřním 0,40 - 0,50 m nad původním parapetem).

Okna v původní podobě vypadala takto: otvor o šířce 1,20 m a výšce 1,90 m byl překlenut dvěma půlválcovými klenbami z lícových stran krytými kamennými prvky nadpraží, ty dosedaly na roznášecí konzolu jednoduchého kónického tvaru jdoucí přes celou hloubku otvoru, t. 1,00 m a ve spodní části zúženou ve středu zdi na čtvercovou desku nasedající na hlavici sloupku. Hlavice použité na oknech jsou dvojího druhu: se stočenými akantovými listy a s palmetami, ale ani akanty, ani listy nejsou na všech hlavících identické, palmety jsou dvojího druhu - dvojité, druhý (horní) list je někde jen náznakový, jinde plně tvarovaný. Umístění jednotlivých druhů je nahodilé, nemá žádný řád. Dřík sloupků má mírnou entasi, průměr v horní části je 0,12 m, nad patou 0,16 m. Sloupky dosedaly na patku čtvercového půdorysu, ta byla kotvena pod parapetem - podle provedené sondy dosedala na dřevěné prkno položené v lomovém výplňovém zdivu.

Zdivo věže je tvořeno dvěma lícovými plentami ze žulových kvádrů tl. asi 0,20 m, zbytek, kolem 0,60 m je vyplněn litým zdivem (lomový kámen ve vápenné maltě). Tato materiálová skladba byla u oken zvláště dobře viditelná,

a to jak v nadpraží, tak u parapetu - ten neměl parapetní desku, ale tvořily ho horní plochy kvádrů lícové části a lité zdivo ve středu, uhlazené do roviny.

Potrojná okna: Existence potrojných oken byla zřejmá ze struktury líce zdiva (východ, západ) a ze sond provedených z vnitřní strany zdiva (sever, jih). Potrojná okna se prolamovala do zdi o síle 1 m v obdivuhodném rozměru: šířka 1,90 m, výška 2,20 m, výška sloupků i s hlavicí a patkou 1,50 m; jsou tedy vyšší než okna spodní a jsou osově umístěna nad okna podvojná a výška nadpraží kvádříkového zdiva mezi okny je pouhých 0,70 m. Vzhledem k tomu, že nad patrem s potrojnými okny pokračovala věž ještě jedním patrem s plnými zdmi, lze právem říci, že tato stavba vylehčená ve všech stěnách ve dvou třetinách své výšky, byla na svou dobu a způsob stavění technicky nesmírně odvážná a svým pojetím již odráží prostorové ambice staveb gotických.

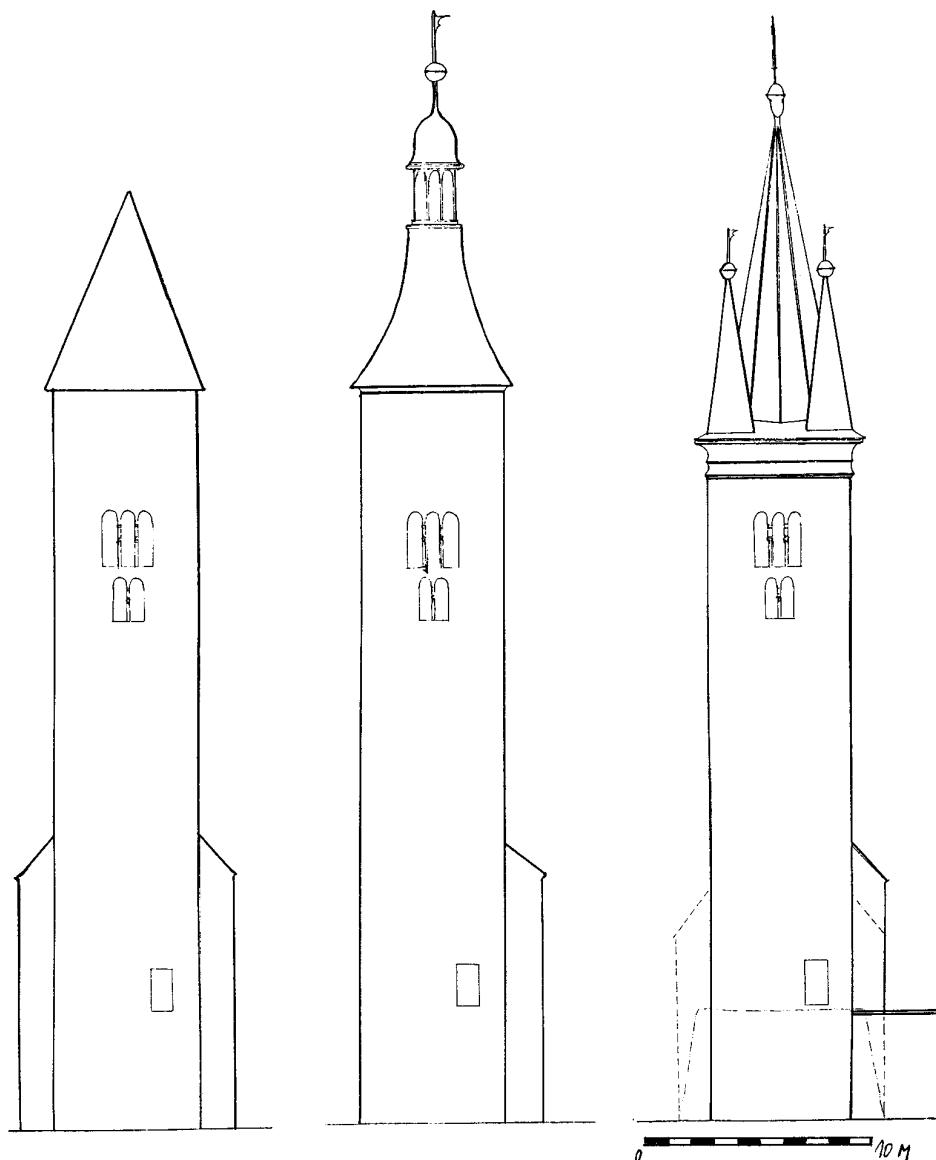
Makovice, hrotnice, praporece, kříž: Při vyklizení krovu byly nalezeny starší makovice - z měděného plechu, oválného tvaru, šestnáctiboké, opásané šestnáctibokým prstencem, nesoucí stopy zlacení. Tyto byly vyměněny patrně v letech 1920 - 30 za nové, hladké.

Makovice navlečené na hrotnicích měly nad sebou ještě dvouocasé praporece, z nichž se zachovala část jednoho - žerd' s náběhem. Praporece byly otočné jako korouhve. Stejně tak byl volně navlečen na střední hrotnici i kříž ve vrcholu věže, byl z kovaného železa a pozlacený.

Nálezy na vnitřním plášti

Oblouk věžní tribuny: Po odstranění vnitřních omítek byl na východní straně v patře odhalen oblouk původní věžní tribuny, otevřený směrem do přilehlé kostelní lodi. Nad dnešní dřevěnou podlahou je ve výšce 0,60 m viditelný ozub zdiva - jedná se o úroveň původní podlahy, zřejmě dřevěné. Oblouk sám je půlkruhově zakončen ve výšce 2,70 m nad původní podlahou a zabírá téměř celou stěnu věže - 2,50 m z necelých 4 m. Svislé hrany stojek jsou tvořeny kvádry asi do výšky 1,70 m; vlastní oblouk je sklenut z tesaných prvků tvaru klínu a ve vrcholu je zdvojen. Výška obou vrstev ve vrcholu klenby je skoro 1,20 m.

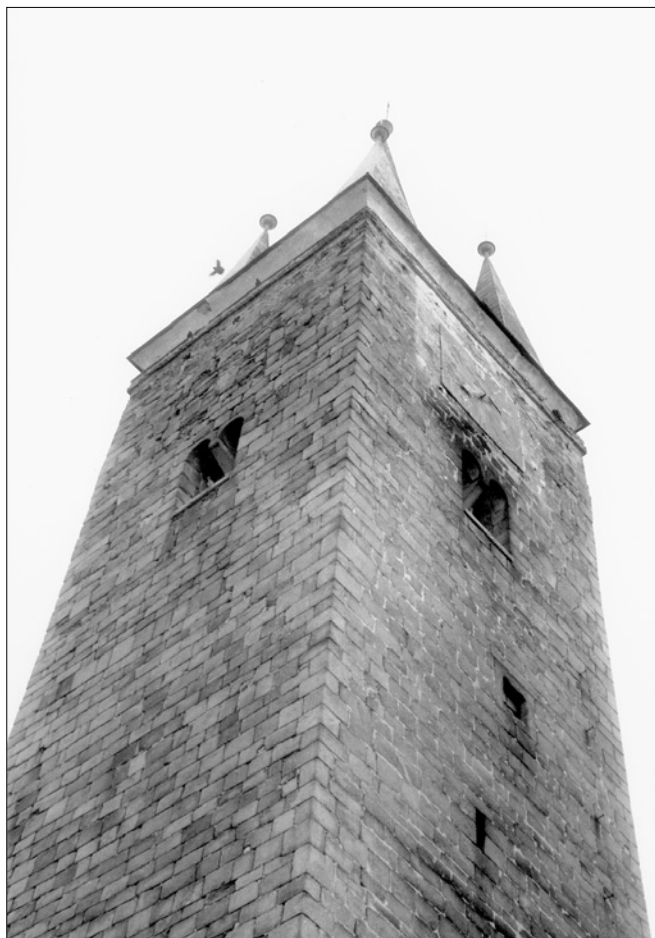
Na vnitřní hraně byl nalezen zbytek omítky - hrubozrnné

Obr. 7: Telč, kostel sv. Ducha, rekonstrukce vývojových etap věže: vlevo pokus o rekonstrukci románské podoby z konce 13. století, uprostřed stav začátku 18. století s barokní helmicí, vpravo stav současný s tvarem střechy z poloviny 19. století, čárkovaná poloha odstraněného vysokého soklu.

s pečlivě hlazeným povrchem, jedná se zřejmě o omítku, jež pokrývala celý interiér tehdejšího kostela a byla zatažena až do líce emporového oblouku. Interiér věžní empory omítán nebyl - důkazem je nález iluzivního spárování pohledovou maltou, stejnou jako hlazená omítky, která překrývá nepravidelné spáry klenebního oblouku i přes část líce stavebních kamenů a rýsuje na ně pravidelně podřezávané spáry (podřezávané lžící shora i odspoda), místy překrývají iluzivní šikmé spáry konstrukční vodorovné - šlo tedy o estetické zvýraznění klenby. Tribunový oblouk se otvíral již od podlahy a pokud měl zděný parapet, musel být zapuštěný do zdi a lícovat se stěnou kostela: to by se dalo prověřit pouze sondou ze strany kruchty.

Otvor byl postupem času zazděn, a to nadvakrát. Poprvé byl přezděn tak, že 1,20 m od levého ostění byla postavena příčka (viditelná spára v zazdívce) z kamenných kvádrů ve spodní části a z lomového zdiva v části horní. Druhá zazdívka vyplňuje pravou část otvoru, i v této zazdívce jsou použity kvádry, avšak nahodileji, podíl lomového zdi-

Obr. 8: Telč, kostel sv. Ducha, pohled na horní část věže od jihozápadu, stav před opravou.

Obr. 9: Telč, kostel sv. Ducha, zbytek západního štítu kostela.

va je větší; v horní části je ponechán otvor $0,12 \times 0,30$ m, patrně větrací, ten byl později zazděn ze strany kostela.

Vzhledem k tomu, že při zazdívání bylo použito kvádrů z románské stavby, mohlo dojít k zazdění již při přestavbě kostela, osobně však soudím, že první zazdívka je důsledkem statického oslabení věže po požáru 1835; patro věže bylo zřejmě funkčně spojeno s kostelem, proto byl oblouk zazděn jen částečně. Celý byl zazděn nedlouho poté, snad v důsledku změny užívání stavby (městské divadlo z předchozího skladiště ?).

Závěr

Před započítím I. etapy sanace byl zpracován stavebně historický průzkum (SÚRPMO Brno, dr. L. Konečný a kol., 1989), který je zde prezentovanými nálezy doplněn a některé jeho závěry jsou zpřesněny:

Podle podrobného průzkumu techniky stavění i původních rozměrů věže lze potvrdit, že se jedná o stavbu pozdně románskou s výrazným akcentem na vertikality (výšky otvorů se směrem vzhůru zvyšují). Její výstavbu lze klást do poloviny 13. století. Pro tuto dataci kromě dochovaných písemných pramenů a nálezů keramiky pod litou podlahou svědčí i jakási technická suverenita při stavbě, kdy vazba zdiva opouští obvyklou románskou technologii - zdivo v horních částech není pravidelné v celé ploše, nejpečlivěji jsou vázány nárožní kvádry, zatímco vlastní vyzdívký mají různou výšku ložných spar, výška se v průběhu jedné spáry i dvakrát mění, některé kvádry jsou kladeny na výš-

ku. Stavba má nezvyklé parametry - na značnou výšku - kolem 35 m zdiva má štíhlé tělo (půdorys čtverec o straně 4 - 4,5 m) a poměrně tenké zdi - kolem 1 m po celé výšce. Kvádrkové zdivo bylo na obou pláštích chápáno a prezentováno jako pohledové, případné nesrovnalosti v kamenorezu či pravidelnosti spárování byly iluzivně upraveny omítkou (viz okolí oblouku empory). Románská technologie stavby se promítá i do složení a vazby zdiva, jde o tříplášťové stěny s vnějším lícem z kvádrkového zdiva, střed je tvořen sypaninou s malým podílem malty, pláště nejsou dle průzkumu zřejmě v žádném místě provázány, což velkou měrou přispělo k častým statickým poruchám a vedlo nakonec ke snesení horních podlaží, takže je div, že věž zůstala stát až do dvacátého století. Při pátrání po analogiích v blízkém či vzdáleném okolí typologicky podobnou stavbu nenalezneme. Vzdáleně struktivně podobná je věž kostela v Chřenovicích u Ledče nad Sázavou z dvacátých let 13. století. Jedná se o věž kostela sv. Václava, která má horní tři podlaží perforována okénky, ty se od podvojných ve spodním podlaží postupně rozšiřují na sdružené se třemi ve středním a čtyřmi nadpražními obloučky v posledním podlaží. Celá stavba je však již z lomového zdiva s nárožní kvádrkovou armaturou, z lomového zdiva jsou i jednotlivá nadpraží, sloupky okének mají jednoduché hranolové hlavy a věž je oproti telčské nižší a robustnější. Věž v Telči nemá také potvrzené další patro okének, i když se musíme spolehat jen na nedostatek pramenů, ať již písemných či neexistenci jediného profilovaného stavebního článku, který

Obr. 10: Telč, kostel sv. Ducha, západní stěna, vstupní portál, horní část zdiva před opravou, spodní po provedeném statickém zajištění.

by oněm oknům mohl příslušet. Analogie, byť jen volné, s typem kalichových hlavíc sloupků, můžeme hledat pravděpodobně ve stavebním okruhu trebičského benediktinského kláštera či okruhu stavební huti cisterciáckého kláštera v Předklášteří.

Byla potvrzena existence oblouku empory a nalezena původní úprava povrchů stěn (omítka i pohledové iluzivní spárování zdiva). Pro jednoznačné tvrzení, zda oblouk empory byl jen průchodem na západní tribunu by bylo třeba dokázat existenci tribuny, což je v situaci, kdy byla celá kostelní loď několikrát od základů přestavěna, velmi obtížné. Jednoznačně lze jen říci, že věžní empora neměla zděné zábradlí v celé šíři zdi nebo lícované do vnitřního líce těla věže.

Co se týče funkce věže, je nepochybné, že byla stavebně i funkčně propojena s kostelem, a to v přízemí portálkem z kostelní lodi (přízemní část mohla mít funkci pokladnice) a patrovou emporou otevřenou do kostela a přístupnou zvenčí, poloha vstupu z patra ze západní strany dokládá, že na místě dnešních domů západní fronty ulice Palackého proti věži stál patrně dvorec. Dřevěnou visutou lávku v těchto místech ještě pamatují prarodiče dnešních obyvatel. Je však zapotřebí zjistit i možnost dřevěné pavlače napojené na sousedící dům č. 29, tedy severně od věže.

Osídlení soustředěné kolem těchto budov bylo prokázáno při průzkumu výkopů rozvodu plynu, a to na konci náměstí Zachariáše z Hradce (před domy č. 42 - 53)⁴⁾. Jednalo se o skupinu zemnic, datovaných do 13. století. Pro ur-

Obr. 11: Telč, kostel sv. Ducha, odkrytí sloupku jednoho z potrojných okének (všechny kresby a fotografie autorka, 1998).

čení rozsahu osídlení by bylo třeba provést plošný výzkum.

Podle těchto zjištění lze opravit závěr stavebně historického průzkumu, který předpokládá pouze uzavřený kupecký dvorec na Humpolecké stezce. Jednalo se o větší osídlení, zasahující až na dnešní Zachariášovo náměstí, jehož centrem byl kostel s věží a dvorec, podle pramenů zeměpanský a pravděpodobně opevněný.

Důvod, proč v této lokalitě, která v průběhu dalšího století poněkud ztrácí na významu (zdá se, že se centrum osídlení přesunulo směrem do lokality Telč - Staré Město, neboť ve zkoumaných reliéfech na náměstí se objevují stopy osídlení až v 15. století), byla postavena věž převyšující výstavností a technickou smělostí románské stavby v okolí, zatím není příliš jasný.

POZNÁMKY

- 1) L. Konečný, D. Neubauerová, H. Cenková, SÚRPMO Brno - Stavebněhistorický průzkum věže sv. Ducha, Brno, 1989. V. Richter, Středověká Telč, Praha 1941.
- 2) Starší zpráva se váže k roku 1283 a faráři Jindřichovi, ale o vlastní svatyni se nehovoří.
- 3) J. Bláha, V. Konečný, K nejstarší historii města Telč, Umělecko historický sborník, Brno 1985.
- 4) Zpráva Ústavu archeologické památkové péče v Brně, R. Procházka, 1993.

DER HL. GEIST-KIRCHENTURM IN TELČ

Während der Abschlussarbeiten der statischen Kirchenturmsicherung zum Hl. Geist in Telč, Bezirk Jihlava (Teltsch, Bez. Iglau) verfasste man den Fundbericht, in dem der Fund einer Empore im Turmobergeschoss, Freilegung vermauerter Drillingsfenster und festgestellte Details der äußeren und inneren Oberflächen dokumentiert sind. Damit wurde ein Beitrag zur Erkenntnis der spätromanischen Gestalt von Telč vor der Stadtgründung hergebracht.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Karte von Telč, 1913, mit Bezeichnung der Hl. Geist-Kirche.

Abb. 2: Telč, Hl. Geist-Kirche mit dem Turm, Grundriss. Schwarz - erforschter Teil des Baues.

Abb. 3: Telč, Hl. Geist-Kirche, Aufnahme des Obergeschosses. Mauerwerk der Turmostwand mit der Empore (Doppelbogen, etappenweise zugemauert, in der Mitte eine Lüftungsöffnung gelassen).

Abb. 4: Telč, Hl. Geist-Kirche, Turmostwand, Einmessung der Lage des Zwillingen- und Drillingsfensters.

Abb. 5: Telč, Hl. Geist-Kirche, Schnitt durch das Zwillingenfenster, Säulenbasis ruht auf einer im Gussmauerwerk eingefassten Holzplatte, in der Linie des Bogenlaufs beide Seiten mit Hausteine bekleidet, zwischen ihnen Gussmauerwerk mit dem aus Bruchstein zusammengesetzten Bogenlauf.

Abb. 6: Telč, Hl. Geist-Kirche, Konsekrationskreuz in der Südwand, Steinquader mit Flachrelief.

Abb. 7: Telč, Hl. Geist-Kirche, Rekonstruktion der Entwicklungsphasen des Turms: links ein Rekonstruktionsversuch der romanischen Gestalt vom Ende des 13. Jh., in der Mitte Zustand gegen Anfang des 18. Jh. mit einer Barockhaube, rechts heutiger Zustand mit der Haube aus der Mitte des 19. Jh., Strichlinie - Lage des abgeschafften hohen Sockels.

Abb. 8: Telč, Hl. Geist-Kirche, Turm, Oberteil, Ansicht von Südwesten, Zustand vor der Baureparatur.

Abb. 9: Telč, Hl. Geist-Kirche, Rest des westlichen Kirchengiebels.

Abb. 10: Telč, Hl. Geist-Kirche, Westwand, Eingangsportal, obere Mauerpartie vor, untere Partie nach statischer Sicherung.

Abb. 11: Telč, Hl. Geist-Kirche, Freilegung einer Säule eines der Drillingsfenster.

(Übersetzung: J. Noll)

K PODOBĚ RANĚ BAROKNÍCH KROVŮ V TELČI A OKOLÍ

JIŘÍ BLÁHA

Kostel Jména Ježíš v Telči

Jezuitský kostel Jména Ježíš v Telči je stavbou, o níž máme už od počátku její existence relativní dostatek pramenů. Víme, že jeho stavba proběhla v letech 1662 - 1667 a že se jí účastnil stavitel Stefano Pertl z Ratibořských hor, a to nejspíše jako provádějící stavitel realizující stavbu podle plánů zatím neznámého architekta.¹⁾ Rok 1663, který je datem kácení dřeva použitého na krovy, vcelku přesně zapadá do představy o postupu stavebních a dekorátérských prací, završených svěcením kolejniho chrámu 11. září 1667.²⁾

Dvojice věží nad východním průčelím hraje důležitou roli v dálkových pohledech na město, spolu se sousední věží farního kostela totiž vytváří skupinu charakteristickou pro telčské panorama. Stojíme-li na náměstí, nelze přehlédnout původně otevřenou rytmickou arkádu ve spojovacím krčku věží, ani vysokou střechu kostela s nápadným vikýřem. Navenek střízlivě prostý plášť kostela se k veřejnému prostranství obrací svým severním průčelím, na němž je jediným výraznějším detailem kamenný portál hlavního vstupu. Protáhlé telčské náměstí se před vstupem do chrámu nálevkovitě zužuje na šířku 12 m a dostává zde spíše charakter široké ulice. Vnitřní prostorové členění kostela je odvozeno od dispozičního typu se vtaženými opěrnými pilíři (Wandpfeilerraum resp. Wandpfeilerkirche). Prostor kně-

Obr. 1: Výroba trámů pro stavbu krovu ve 2. pol. 17. stol. Jan Amos Komenský v Orbis Sensualium Pictus, 1685.